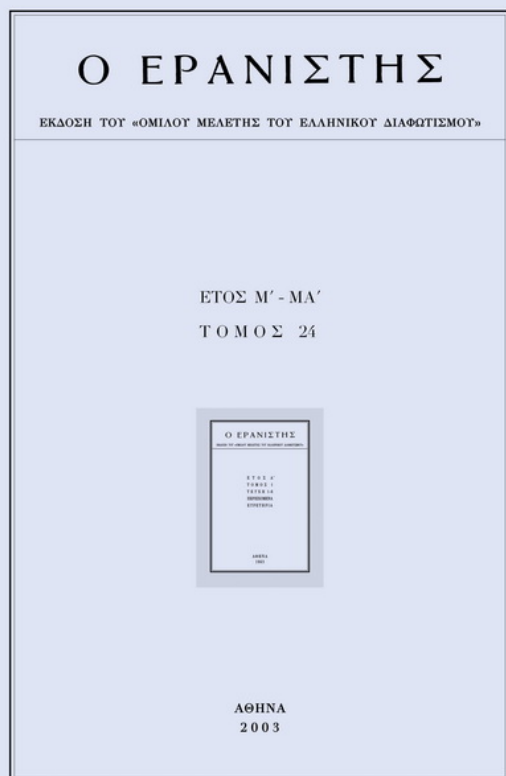

The Gleaner

Vol 24 (2003)

Ο Adam Friedel αυτοβιογραφούμενος

Χαρίκλεια Γ. Δημακοπούλου

doi: [10.12681/er.21](https://doi.org/10.12681/er.21)

To cite this article:

Δημακοπούλου Χ. Γ. (2003). Ο Adam Friedel αυτοβιογραφούμενος. *The Gleaner*, 24, 227–233.
<https://doi.org/10.12681/er.21>

νες συγγραφείς, ώστε ή σπουδή τῶν κειμένων τους νά μὴν περιορίζεται στὴ γλώσσα ἀλλὰ νά ὁδηγεῖται στὴν ἀποκάλυψη καὶ κατανόηση τῶν ἰδεῶν, τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν νοοτροπικῶν συμπεριφορῶν (ἥθη, ἔθιμα, συνήθειες) τῶν προγόνων. Ἐπιπλέον ἀπὸ τὴ γνωριμία αὐτὴ μποροῦσε νά προκύψει καὶ ἡθικὴ ὠφέλεια σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς ἡθικοὺς γιὰ τὴ νεολαία κινδύνους ποὺ ἐνείχε ἡ ἀνάγνωση ὀρισμένων μεταφρασμένων ἀπὸ ξένες γλώσσες μυθιστορημάτων.¹³ Ἀλλὰ μήπως οἱ σκέψεις αὐτὲς τοῦ παραφραστῆ δὲν ἀπηχοῦσαν τὴν ἐκπαιδευτικὴ θεωρία τοῦ Ἰδίου τοῦ Κοραΐ;

Γιὰ νὰ ὁλοκληρωθεῖ ἡ εἰκόνα τῆς προσωπικότητος τοῦ Π. Κ. Ὁθωναίου μᾶς λείπουν ἀκόμη πολλὰ, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἴσως θὰ ἐκμαιεύαμε καὶ τὴν ἀπάντησιν στὸ καίριο ἐρώτημα: γιατί τελικὰ δὲν ὑπέγραψε τὸ ἔργο του δημοσιεύοντάς το τὸ 1843, τὴ στιγμὴ ποὺ ἓνα χρόνο νωρίτερα ἀνῆγγελλε ἐπὶ νύμῃ ἀπὸ τίς στήλες τῶν δύο μεγαλύτερων ἐφημερίδων τῆς Ἀθήνας τὴν προσεχὴ δημοσίευσή του; Ἡ ἀνωνυμία ποιὸν ἄραγε σκοπὸ ἐξυπηρετοῦσε καὶ ποιά σχέσις μπορεῖ νὰ εἶχε μὲ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ βιβλίον πέρασε ἀπαρατήρητο, ὅσο τουλάχιστο γνωρίζω, ἀπὸ τοὺς κύκλους τῶν λογίων;¹⁴

ΕΜΜ. Ν. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ

Ο ADAM FRIEDEL ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΟΥΜΕΝΟΣ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΔΑΝΟΥ ADAM FRIEDEL πολὺ λίγα εἶναι γνωστά. Συμφώνως πρὸς αὐτά, ἦταν ὑπαξιωματικὸς τοῦ δανικοῦ στρατοῦ κατὰ τοὺς Ναπολεοντείους Πολέμους καὶ μετὰ τὸ τέλος αὐτῶν συνώδευσε εὐγενῆ συμπατριώτη του σὲ ταξίδι ἀνὰ τὴν Ἀνατολή, ἐπεσκέφθη τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἄλλους τόπους τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ κατέληξε στὴν Ζάκυνθο κατὰ τίς παραμονὲς τοῦ Ἀγῶνος τῆς Παλιγγενεσίας. Μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς Ἐπανα-

13. Ὁ.π., σ. ζ'.

14. Θὰ περίμενε κανεὶς π.χ. νὰ τὸ παρουσιάσει ἢ νὰ ἀναφερθεῖ σ' αὐτὸ τὸ κοραϊκῆς ἰδεολογίας περιοδικὸν Ἀποθήκη τῶν Ὠφελίμων Γνώσεων, Σμύρνη 1837-1844, βλ. Κων. Π. Δεμερτζής, ἐπιμ., *Τὸ περιοδικὸν «Ἀποθήκη τῶν Ὠφελίμων Γνώσεων»*, Ἀθήνα 1970, ἀνατύπωση τοῦ εὑρετηρίου ἀπὸ τὰ *Μικρασιατικὰ Χρονικά* 14 (1968), 371-515 καὶ Παυλὶνα Νάσιουτζικ, *Ἀμερικανικὰ ὁράματα στὴ Σμύρνη τὸν 19ο αἰῶνα*, Ἀθήνα 2002, μέρος Ε' «Ἡ περίπτωσις τῆς Ἀποθήκης τῶν Ὠφελίμων Γνώσεων», σ. 261-365. Τὸ ἀγνόησε ἐπίσης καὶ τὸ περιοδικὸν *Φιλολογία*, 1841-1844, βλ. Ἑλένη Χρ. Πολίτου, *Τὸ περιοδικὸν «Φιλολογία»*, Ἀθήνα 1970, ἀνατύπωση ἀπὸ τὰ *Μικρασιατικὰ Χρονικά* 14 (1970), 95-117, γιὰ νὰ περιοριστῶ στὰ δύο μακροβιότερα ποὺ ἐκδίδονταν τὴν ἐποχὴ αὐτὴ στὴ Σμύρνη.

στάσεως ό Friedel μετεκινήθη στὴν Πελοπόννησο καὶ κατετάγη ὡς ἐθελοντῆς. Ἐδήλωσε ὅτι ἦταν ὑπολοχαγός καὶ ὅτι τὸ πλήρες ὄνομά του ἦτο Adam βαρῶνος Friedel von Friedelsburg. Ἰσχυριζόταν ὅτι στὴν Δανία ὑπῆρχε μεγάλος πατρογονικός πύργος καὶ ὅτι ἡ οἰκογένειά του διατηροῦσε λαμπρὲς σχέσεις μὲ τοὺς σπουδαιότερους ἀριστοκρατικούς οἴκους τῆς Εὐρώπης. Ἡ γλωσσομάθεια καὶ ἡ καλλιέργειά του τὸν κατέστησαν ἔμπιστο τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου. Ἀναφέρεται ὅτι ἦταν ἐντυπωσιακὸς ἄνθρωπος: ὑψηλός, ρικνός καὶ διοπτροφόρος καὶ ὅτι περιεφέρετο ζωσμένος μακριὰ σπάθη οὐσσάρου. Δὲν εἶναι γνωστὸ ἐὰν καὶ σὲ ποιὲς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις ἔλαβε μέρος.¹

Ἀπὸ ἐπίσημες ἑλληνικὲς πηγὲς βεβαιώνεται ὅτι ἀνετέθη στὸν Friedel ἡ σχεδίαση καὶ ἡ ἐπιστάσια τῆς κατασκευῆς «φιλοκάλως» τῶν πρώτων σφραγίδων τοῦ ἐνιαίου καὶ ἀνεξαρτήτου ἑλληνικοῦ κράτους κατὰ Μάρτιο 1822. Στὸ ἔργο αὐτὸ συνεργάσθηκε μὲ τὸν ἐπανειλημμένως ἀναδειχθέντα σὲ ὑπουργὸ Στρατιωτικῶν Παναγιώτη Γ. Ρόδιο (1778-1849).² Ἄλλη ἀποστολὴ ἡ ὅποια ἀνετέθη στὸν Friedel ἦταν ἡ προπαρασκευὴ τῶν ἀναγκαίων καταλυμάτων τῶν βουλευτῶν στὸ Ἄργος (Μάιος 1822) κατὰ τὴν προσωρινὴ μεταφορὰ τῆς ἑδρας τῆς Διοικήσεως.³ Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ συνεργάσθηκε μὲ τὸν παραστάτη (βουλευτὴ) Πελοποννήσου Ἰωάννη Βαρβάτη.⁴

1. Πληροφορίες γιὰ τὸν Friedel βλ. ἐν Wilhelm Barth καὶ Max Kehrig-Korn, *Die Philhellenenzeit von der Mitte des 18. Jahrhunderts bis zur Ermordung Kapodistrias' am 9. October 1831*, Μόναχο 1960, σ. 119-120. Πρβ. William St. Clair, *That Greece might still be free. The Philhellenes in the War of Independence*, Λονδῖνο 1972, σ. 89-90 καὶ Κυρ. Συμπούλου, *Πῶς εἶδαν οἱ Ξένοι τὴν Ἑλλάδα τοῦ '21*, τ. Α' (1821-1822), Ἀθήνα 1979, σ. 98. Βλ. καὶ Karl Dietrich, *Deutsche Philhellenen in Griechenland, 1821-1822*, Ἀμβούργο 1929, σ. 42-43, Carl Theodor Striebeck, *Mittheilungen aus dem Tagebuche des Philhellenen C. T. Striebeck*, Ἀννόβερο 1834, σ. 160-163. Βλ. καὶ David Howarth, *The Greek Adventure. Lord Byron and other eccentrics in the War of Independence*, Λονδῖνο 1976, σ. 90.

2. Βλ. ἔγγραφο Μινιστερίου τῶν Ἑσωτερικῶν πρὸς τὴν Γερουσίαν τῆς Πελοποννήσου, ὑπ' ἀριθμ. 249 τῆς 23ῆς Μαρτίου 1822, ἐν Κορίνθω, *Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους* (ἐφεξῆς Γ.Α.Κ.), *Ἀρχεῖον Βλαχογιάννη*, κυτῖο 6 (Σφραγίδες). "Ὁμοιο πρὸς τὸν «Κύριον Ἀδάμ δὲ Φρίδελον», Κόρινθος, 23 Μαρτίου 1822, περὶ τῆς ἀναθέσεως σὲ αὐτὸν τῆς ἐπιστάσιος κατασκευῆς τῶν σφραγίδων τῆς Διοικήσεως (αὐτόθι). Ὁμοιο πρὸς τὸν Παν. Ρόδιο, ὑπ' ἀριθμ. 251 τῆς 23ῆς Μαρτίου 1822, περὶ ἐπιστάσιος («μετὰ τοῦ Βαρὼν Φρίδελ») τῆς κατασκευῆς τῶν σφραγίδων «φιλοκάλως» (αὐτόθι), καὶ ἀναφορὰ Σπυρ. Παπαλεξοπούλου πρὸς τὸ Μινιστέριο τῶν Ἑσωτερικῶν, 31 Μαρτίου <1822>, περὶ ὁλοκληρώσεως κατασκευῆς τῶν κρατικῶν σφραγίδων (αὐτόθι).

3. Περὶ τῶν μεταβολῶν τῆς ἑδρας τῆς Διοικήσεως κατὰ τὴν περίοδο τῆς Προσωρινῆς Διοικήσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐκείνη τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας βλ. Χαρίκλ. Γ. Δημακοπούλου, «Τὸ Νάυπλιον ἑδρα τῆς Διοικήσεως (Κυβερνήσεως), 1823-1834», *Ναυπλιακὰ Ἀνάλεκτα*, 3(1998), 112-125.

4. Ἀναφορὰ Ἰ. Βαρβάτη καὶ Ἀδάμ δὲ Φρίδελ πρὸς τὸ Βουλευτικὸν Σῶμα, Ἄργος,

Μεταξὺ Μαΐου καὶ Ἰουνίου 1822 ὁ Friedel εὐρέθη σὲ δύσκολη θέση ὅταν ἔφθασε στὸ Ἄργος ὁ συμπατριώτης του Δανὸς ἀνθυπολοχαγὸς Walde-
mar von Qualen (1799 -3 Ἰουλίου 1822). Ὁ Qualen ὑποστήριξε ὅτι ὁ Friedel
δὲν ἦταν εὐγενὴς καὶ βεβαίως ὄχι ἀξιωματικὸς τοῦ δανικοῦ στρατοῦ. Οἱ
ἀξιωματικοὶ τοῦ Τακτικοῦ Σώματος ἐθεώρησαν τότε ὅτι εἶχαν θιγῇ καὶ
«ἀπέβαλαν» τὸν Friedel, ὁ ὁποῖος εἶχε διατελέσει μέλος τῆς ἀρμοδίας ἐπι-
τροπῆς πρὸς κατὰταξη τῶν φιλελλήνων σὲ αὐτό.⁵

Τὸ 1823 ταξίδευσε στὴν Αἴγυπτο μὲ τὸν σκοπὸ νὰ συγκεντρώσῃ χρή-
ματα ὑπὲρ τοῦ Ἀγῶνος ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ ὁμογενεῖς, χωρὶς ὅμως ἐπιτυχία.⁶
Περὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ 1824 ἐπισημαίνεται στὸ Μεσολόγγι, πλησίον τοῦ Λόρ-
δου Βύρωνος, καὶ ἐντεταγμένος στὸ σῶμα ποὺ εἶχε συγκροτηθῇ ὑπὸ τὸν
William Parry.⁷ Τὸν Μάρτιο τοῦ 1824 καὶ ἐνῶ ὁ Friedel εὐρίσκετο στὴν Κε-
φαλληνία ὁ Ἰωάννης-Ἰάκωβος Meyer ἐδημοσίευσε στὰ *Ἑλληνικά Χρονικά*
προειδοποίησι (5 Μαρτίου 1824) ὑπογεγραμμένη: «Οἱ ἐν Ἑλλάδι παραστά-
ται τῆς Γερμανο-Ἑλβετικῆς Ἑταιρείας», μὲ τὴν ὁποία οἱ γράφοντες εἰδο-
ποιούσαν τὴς φιλελληνικῆς ἐταιρείας τῆς Εὐρώπης νὰ μὴν ἐπικοινωνήσουν
μὲ τὸν Δανὸ ἀξιωματικὸ, διότι ἦταν ἀπατεώνας.⁸ Τότε ὁ Friedel ἀνεχώρησε
ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ κατέφυγε στὸ Λονδίνο. Ἐκεῖ νυμφεύθηκε τὴν ἀδελφὴν
ἀρχιπυροτεχνουργοῦ τοῦ στρατιωτικοῦ σώματος τοῦ Βύρωνος καὶ ἀνοιξε
λιθογραφεῖο.⁹

Ἀπὸ τὸ κατὰσθημα αὐτὸ ἐξέδωσε κατὰ τὰ ἔτη 1825 καὶ 1826 σειρὰ 24

22 Μαΐου 1822, περὶ προπαρασκευῆς τῶν καταλυμάτων τῶν ὑπουργείων καὶ τῶν βου-
λευτῶν, *Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας, 1821-1832. «Αὐτὰ Ἑγγραφα» Α' καὶ Β' Βουλευτικῆς Περιόδου*, τ. 1, Ἀθήνα 1976, σ. 187.

5. Κυρ. Σιμοπούλου, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 98.

6. Αναφορὰ Γ. Μιχαήλ Τζάνου πρὸς τὴν Διοίκηση, Αἴγυπτος 8 Σεπτεμβρίου 1823,
περὶ ἀφίξεως τοῦ «Μπαρὸν δὲ Φρίδελ» στὴν Αἴγυπτο πρὸς συλλογὴ ἐράνων μὲ ἐντολὴ
τῆς Διοικήσεως, *Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας, 1821-1832. «Αὐτὰ Ἑγγραφα» Α' καὶ Β' Βουλευτικῆς Περιόδου*, τ. 3, Ἀθήνα 1978, σ. 92-93.

7. Βλ. W. St. Clair, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 177.

8. Βλ. Ἐπιστολὴς Friedel πρὸς Ἀλέξ. Μαυροκορδάτου καὶ πρὸς τὸ Βουλευτικὸ
Σῶμα, Κεφαλληνία, 24 Μαρτίου 1824, *Ἀρχεῖον Μαυροκορδάτου*, τχ IV, Ἀθήνα 1974, σ.
275-277 [*Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, τ. Ε']. Σὲ ἀμφο-
τέρα τὰ ἔγγραφα, διατυπωμένα στὴν ἐλληνικὴ ἀπὸ τὸν Friedel, προκαλεῖ ἐντύπωση ἡ
ἄρτια γνώση τῆς γλώσσας. Πρόκειται γιὰ τὴν διαμαρτυρίαν τοῦ Friedel κατὰ τοῦ δημοσι-
εύματος τῆς ἐφ. *Ἑλληνικά Χρονικά* (βλ. φ. 19 (5 Μαρτίου 1824), σ. 4). Φαίνεται ὅτι τὸ
Βουλευτικὸ Σῶμα δὲν ἔδωσε συνέχεια στὴν διαμαρτυρίαν τοῦ Friedel. Βλ. Πρακτικὰ Βου-
λευτικοῦ Σώματος τῆς 24ης Μαΐου 1824, *Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας μέχρι
τῆς Ἐγκαταστάσεως τῆς Βασιλείας, Πρακτικὰ Βουλευτικοῦ Σώματος Β' Περιόδου*,
Ἀθήνα 1972, σ. 287.

9. Βλ. W. St. Clair, *ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 177.

ἐκ τοῦ φυσικοῦ σχεδιασμένων προσωπογραφιῶν Ἑλλήνων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἡγετῶν. Στὸ Α' μέρος περιελήφθησαν προσωπογραφίες τῶν: Ἀλεξ. Μαυροκορδάτου, Δημ. Ὑψηλάντου, Θ. Κολοκοτρώνη, Μπουμπουλίνας, Νικηταρᾶ, Π. Μαυρομιχάλη, στὸ Β' μέρος ἐκεῖνες τῶν: Λόρδου Βύρωνος, Μαντῶς Μαυρογένους, Ἰω. Κωλέττη, Κων. Κανάρη, Ὁδ. Ἀνδρούτσου, Πανούτσου Νοταρᾶ, στὸ Γ' μέρος τῶν: Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ, Χουρσίτ Πασᾶ, Ἀνδρ. Μιαούλη, Καπουδᾶν Πασᾶ Ἀλῆ Μπέη, τοῦ Γάλλου φιλέλληνα ἄξιωματικοῦ Baleste (Μπαλέστρα) καὶ τοῦ Φωτίου Καραπάνου. Στὸ Δ' καὶ τελευταῖο μέρος περιελήφθησαν οἱ εἰκόνες τῶν: Παπαφλέσσα, Ἰω. Σκανδαλίδου, τοῦ Ἀρχοντος τῆς Λεβαδείας Ἰω. Λογοθέτου, Ἰω. Μαυρομιχάλη, Νόττη Μπότσαρη καὶ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων. Ἡ σειρὰ ἐγνώρισε μεγάλη ἐκδοτικὴ ἐπιτυχία καὶ ἐπανεξεδόθη ἐπανειλημμένα (1827, 1828, 1829, 1830, 1832 δίσ.). Μερικὲς μορφὲς παραλλάσσουν ἀπὸ ἐκδοσὴ σὲ ἐκδοσὴ, ὅχι ὁμῶς στὴν φυσιογνωμία, ἀλλὰ στὴν στάση καὶ τὰ ἐνδύματα.¹⁰ Μία ἀπὸ τὲς ἐκδόσεις εἶναι πράγματι πολὺ φροντισμένη.

Οἱ ἐπίσημες πληροφορίες περὶ τοῦ Friedel ἀπὸ τὲς γνωστὲς πηγὲς καὶ τὴν βιβλιογραφία ὁλοκληρώνονται διὰ τῆς κατὰ τὸ 1849 ἀπονομῆς σὲ αὐτὸν τοῦ Ἀριστείου τοῦ Ἀγῶνος γιὰ τὲς στρατιωτικὲς ἐκδουλεύσεις του, καθὼς καὶ τοῦ Ἀργυροῦ Σταυροῦ τοῦ Τάγματος τοῦ Σωτῆρος.¹¹ Παρὰ μὲν ἄγνωστο ἀκόμη πότε καὶ ποῦ ἀπεβίωσε.

Περὶ σόττερες πληροφορίες περὶ τοῦ ἀνδρὸς εἶναι δυνατὸν νὰ ἀντλήσωμε ἀπὸ μακρὸ ἀνέκδοτο μνημόνιο πρὸς τὸν Βασιλέα Γεώργιο Α', ἀποκείμενο στὸ φυλασσόμενο στὰ Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, Ἀρχεῖο Βλαχογιάννη, καὶ γραμμένο ἰδιοχείρως ἀπὸ τὸν Friedel κατὰ τὸ 1865.¹² Τὸ κείμενο τοῦ μνημονίου ἀποτελοῦσε καταφανῶς συνοδευτικὸ ἐγγράφο αὐτοτελοῦς ἀναφορᾶς καὶ συνοδευόταν ἀπὸ σειρὰ δικαιολογητικῶν τῶν ἰσχυρισμῶν τοῦ γράφοντος, ποὺ ἐπιζητοῦσε τὴν ἀπονομὴ συντάξεως λόγῳ γήρατος καὶ τῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα ὑπηρεσιῶν του. Ἀπὸ τὸ μνημόνιο προκύπτουν οἱ ἐξῆς ὅχι πλούσιες πληροφορίες:

Ὁ Adam Friedel δηλώνει ὅτι ἦταν πράγματι Δανὸς καὶ ὅτι εἶχε γεννηθῇ κατὰ τὸ 1783, ὅπως προκύπτει ἐκ τῆς ἀναφερομένης στὸ μνημόνιο

10. Adam de Friedel, *The Greeks. Twenty four portraits with biographical and historical descriptions in four parts of six portraits each of the principal leaders and personages who made themselves most conspicuous in the Greek Revolution from the Commencement of the Struggle*. Βλ. Α. Δρούλια, *Philhellénisme, Ouvrages, inspirés par la Guerre de l'Indépendance Grecque, 1821-1833. Répertoire Bibliographique*, Ἀθήνα 1974, λήμματα 752, 1125, 1126, 1304, 1513, 1733, 1842, 1981, 1982.

11. Βλ. ἐφ. Αἰών, φ. 994 (31 Αὐγούστου 1849), ὅπου καὶ ἐλάχιστα βιογραφικὲς πληροφορίες.

12. Γ.Α.Κ., Ἀρχ. Βλαχογιάννη, κυτίο 5.

ήλικίας του κατά τὸ 1865 (82 ἐτῶν). Σὲ ἡλικία 17 ἐτῶν κατετάγη στὸ σῶμα τῶν Seelandische Jäger καὶ κατὰ τὸ 1807 στὸ Στρατιωτικὸ Κολέγιο τῆς Κοπεγχάγης, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀπεφοίτησε κατὰ τὸ ἐπόμενο ἔτος καὶ κατετάγη ὡς ἀνθυπολοχαγὸς στὸ Τάγμα Ἐλαφροῦ Πεζικοῦ τοῦ Χόλσταϊν. Μετὰ τὸ τέλος τῶν Ναπολεοντείων Πολέμων ἀπεστρατεύθη καὶ τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1816 διορίσθηκε στὴν Τελωνιακὴ Ὑπηρεσία στὸ Horsens. Ὁ Friedel ὅμως δὲν ἦταν κατάλληλος γιὰ τὴν ἐργασία αὐτὴ καὶ ἐζήτησε τὴν «ἄφεσή» του, ὥστε νὰ συνοδεύσῃ τὸν ἀδελφὸ του ἱατρὸ βαρῶνο Eduard Friedel σὲ ἀποστολὴ στὴν Ρωσία, ὅπου ὁ τελευταῖος ὑπηρετοῦσε στὴν Αὐλὴ τοῦ τσάρου Ἀλεξάνδρου Α΄. Κατὰ τὴν παραμονή του στὴν Ρωσία (στὴν Πετρούπολη καὶ τὴν Μόσχα), μυήθηκε στὴν σχηματιζομένη τότε Φιλικὴ Ἑταιρεία ἀπὸ τὸν Δημήτριον Ὑψηλάντη καὶ τὸν ἀκολούθησε ἀργότερα κατὰ τὴν ἀθοδό του στὴν Ἑλλάδα. Κατὰ τὴν διαμονή του στὴν Ρωσία ἐξετέλεσε μυστικὴ ἀποστολὴ σὲ ποικίλες πόλεις τῆς ἐπαρχίας καὶ γνωρίσθηκε μὲ τὸν Σύμβουλο τῆς Ἑπικρατείας ἐν Ρωσίᾳ Θεόδ. Νέγρη.¹³ Ἐφθασε μέχρι τὴν Μπουχάρα καὶ μετὰ ἀπὸ ποικίλες περιπέτειες μέσω τῆς ταταρικῆς στέππας κατέληξε μέσω Τιφλίδος καὶ τῆς χερσονήσου τῆς Κριμαίας στὴν Ὁδησσὸ τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1821.

Ἀπὸ τὴν Ὁδησσὸ ἀνεχώρησε ὡς ἀπεσταλμένος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας γιὰ τὸ Ἄργος, μέσω Κωνσταντινουπόλεως καὶ Κέας, καὶ διαπεραιώθηκε στὴν Πελοπόννησο. Στὸ Ἄργος προσκολλήθηκε στὴν ἀκολουθία τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου καὶ ἔτσι ἐγνώρισε προσωπικὰ τοὺς κορυφαίους στρατιωτικοὺς ἡγέτες τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος: Θεόδ. Κολοκοτρώνη, Νικηταρᾶ, Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, Μάρκο Μπότσαρη κ.ἄ. Ἀκολούθησε τὸν Ὑψηλάντη στὴν Πιάδα κατὰ Δεκέμβριον 1821 καὶ «παρέστη» κατὰ τίς ἐργασίες τῆς συγκληθείσης ἐκεῖ Α΄ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως. Στὸ μνημονίό του ὁ Friedel ἰσχυρίζεται ὅτι ὑπῆρξε ὁ ἐμπνευστὴς τῆς μορφῆς τῆς ἐλληνικῆς σημαίας κατὰ τὸ πρότυπο τῆς δανικῆς (Dannebrog). Τὸ σχετικὸ διάταγμα ἐξεδόθη στὴν Κόρινθο τὴν 15ῃ Μαρτίου 1822.¹⁴

13. Ὁ μνημονεύμενος ὡς σύμβουλος τῆς Ἑπικρατείας στὴν Ρωσία δὲν ὑπῆρξε ὁ Θεόδωρος Νέγρης, ἀλλὰ ὁ Ἀλέξανδρος Θεοδώρου Νέγρης (1782; - Ὁδησσὸς 1856), ἐκ πατρὸς θεῖος τοῦ πρώτου προέδρου τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου καὶ πρώτου ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν τοῦ ἐλευθέρου ἐλληνικοῦ κράτους. Στὸ συγκεκριμένο σημεῖο ὁ Friedel εἶπε δὲν διατηροῦσε σαφεῖ ἀνάμνηση λόγῳ ἡλικίας εἴτε ἀνεφέρετο σὲ γεγονότα ποὺ δὲν εἶχε ζήσει ὁ ἴδιος καὶ συνεπῶς δὲν ἐγνώριζε, ἀλλὰ ἤθελε νὰ προβάλῃ (περγαμηνές) δράσεως καὶ γνωριμιῶν. Περὶ τῶν σχέσεων τῶν οἰκογενειῶν Νέγρη καὶ Ὑψηλάντου βλ. Γεωργ. Δ. Δημακοπούλου, «Ἡ δῆθεν κληρονομικὴ νόσος τῶν Ὑψηλάντων», *Δελτίον τῆς Ἑραλδικῆς καὶ Γενεαλογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος*, 10 (1996) – *Πρακτικὰ Β΄ Πανελληνίου Συμποσίου Γενεαλογικῆς καὶ Ἑραλδικῆς Ἐπιστήμης*, 23-25 Ὀκτωβρίου 1992, Ἀθῆνα 1996, σ. 271-289.

14. Βλ. Διακήρυξή τοῦ Προέδρου τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Σώματος ὑπ' ἀριθμ. 540, Κό-

Ἐν συνεχείᾳ ἀνετέθησαν σὲ αὐτὸν ἀπὸ τὴν Διοίκηση τῆς Α' καὶ Β' Βουλευτικῆς Περιόδου ἐμπιστευτικὲς ἀποστολὲς στὴν Κόρινθο (πιθανῶς πρόκειται γιὰ τὴν χάραξη τῶν κρατικῶν σφραγίδων), στὸ Ἄργος, στὴν Τριπολιτσά, στὴν Ἀθήνα, στὴν Ἀλεξάνδρεια, στὸ Κάιρο, τελικὰ δὲ συνώδευσε τὸν Ἑμμ. Τομπάζη ὡς Ἀρμοστή στὴν Κρήτη.¹⁵

Κατὰ τὸ αὐτὸ μνημόνιο, οἰκογενειακοὶ λόγοι ἀνάγκασαν τὸν Friedel νὰ ἐπιστρέψῃ προσωρινῶς στὴν Δανία, ἀκολούθως δὲ νὰ μεταβῇ στὸ Λονδῖνο μὲ συστατικὲς ἐπιστολὰς τοῦ Λόρδου Βύρωνος καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου γιὰ νὰ ἔλθῃ σὲ ἐπικοινωνία μὲ τὸ ἐκεῖ Φιλελληνικὸ Κομιτάτο. Ὁ φιλελληνικὸς ἐνθουσιασμὸς ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴν βρεταννικὴ πρωτεύουσα ἔδωσε τὴν ἰδέα στὸν Friedel νὰ ἐκδώσῃ «βιογραφικὸ ἔργο» περὶ τῶν Ἑλλήνων ἡγετῶν συνοδευόμενο ἀπὸ 24 προσωπογραφίες τῶν σημαντικωτέρων ἐξ αὐτῶν. Ἡ σειρὰ ἐγνώρισε μεγάλη ἐπιτυχία καὶ πωλήθηκε στὴν Εὐρώπη, τίς Ἠνωμένες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς καὶ τίς Ἰνδίες! Ἐνθουσιώδης ὑποστηρικτὴς τῆς ἑλληνικῆς ὑποθέσεως ὁ Friedel κατέστη μέλος τῆς Φιλανθρωπικῆς Ἑταιρείας, πρόεδρος τῆς ὁποίας ἦταν ὁ Πρίγκηψ Αὐγούστος, Δουξ τοῦ Sussex (1773-1843), ἀδελφὸς τοῦ ἀντιβασιλέως καὶ ἐν συνεχείᾳ βασιλέως τῆς Μεγ. Βρεταννίας Γεωργίου Δ'. Ὁ Friedel ἔδρυσε στὸ Λονδῖνο τὴν γκαλλερὶ «Adelaide» καὶ ἔγινε μέλος πολιτικῶν λεσχῶν.

Ὅπως ὁ ἴδιος ὑπεστήριξε, τὸ ἀγγλικὸ κλῆμα ἔβλαψε τὴν ὑγεία του καὶ ἔτσι ἀναγκάσθηκε τὸν Ἰούλιο τοῦ 1845 νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ Λονδῖνο, μὲ διαβατήριον ἐκδοθὲν ἀπὸ τὸν Δανὸ πρέσβη στὴν βρεταννικὴ Αὐλὴ κόμητα Reventlau, καὶ μέσω Παρισίων καὶ Μασσαλίας νὰ ἐγκατασταθῇ στὴν Νίκαια. Μετὰ δύο ἔτη ἀνεχώρησε γιὰ τὴν Ἰταλία, ὅπου ἐταξίδευσε στὴν Γένουα καὶ τὰ Λουτρά τῆς Lucca. Λόγω τῆς ἐκρήξεως ἐπαναστάσεως στὴν Τοσκάνη, ἀνεχώρησε μέσω Νεαπόλεως γιὰ τὴν Ζάκυνθο καὶ τελικῶς ἔφθασε στὴν Ἀθήνα τὸν Μάρτιο τοῦ 1849. Τότε ἐχρησιμοποίησε τίς παλαιὰς πολιτικὲς γνωριμίες του, καὶ ὅπως ἀναφέρει ἔτυχε καλῆς ὑποδοχῆς ἀπὸ τὰ μέλη τῆς

ρινθος, 15 Μαρτίου 1822, Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας μέχρι τῆς Ἐγκαταστάσεως τῆς Βασιλείας, τ. Α' (Α' Βουλευτικὴ Περίοδος, 1822-1823), Ἀθήνα 1972, σ. 322 καὶ Χαρίκλ. Γ. Δημακοπούλου, «Ἡ καθιέρωσις νέου ἐθνικοῦ θυρεοῦ κατὰ τὸ 1832», Δελτίον τῆς Ἑραλδικῆς καὶ Γενεαλογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος, 10 (1996) – Πρακτικὰ Β' Πανελληνίου Συμποσίου Γενεαλογικῆς καὶ Ἑραλδικῆς Ἐπιστήμης, 23-25 Ὀκτωβρίου 1992, σ. 191-214, ἰδία σ. 193-194.

15. Βλ. Ἰάκ. Ν. Τομπάζη, Ἀδελφοὶ Ἰάκωβος καὶ Μανώλης Τομπάζης. Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἑθνικῆς Παλιγγενεσίας, Ἀθήνα 1902 [Βιβλιοθήκη Μαρασλῆ]. Στὰ πρόσωπα ποὺ συνώδευσαν τὸν Μ. Τομπάζη κατὰ τὴν ἀποστολὴν του στὴν Κρήτη δὲν φαίνεται νὰ συναριθμεῖται καὶ ὁ Friedel (σ. 87-88). Βλ. καὶ Ν. Β. Τομαδάκης, «Τὰ ἐν Κρήτῃ πολιτεύματα, 1821-1824. Μιχαὴλ Ἀφεντούλιεφ, Μανώλης Τομπάζης, Ἰω. Σκυλίτσης-Ὀμηρίδης, Γ. Καλαμαράς», Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος, 15 (1961), 3-52.

Βουλῆς καὶ τῆς Γερουσίας, ἔγινε δεκτὸς σὲ δύο ἀκροάσεις ἀπὸ τὸν βασιλέα Ὁθωνα καὶ τιμήθηκε μὲ τὸν Ἀργυρὸ Σταυρὸ τοῦ Τάγματος τοῦ Σωτῆρος.

Μετὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς υἱείας του ἐταξίδευσε στὴν Σμύρνη καὶ ἐδίδαξε ἐπὶ διετία στὸ ἐκεῖ Ἑλληνικὸ σχολεῖο. Ἀπὸ τὴν Σμύρνη ἐπῆγε στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου παρέμεινε καὶ κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ Κριμαϊκοῦ Πολέμου. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς παραμονῆς του στὴν Πόλη ἐφιλοτέχνησε καὶ ἐξέδωσε λιθογραφικὰ εἰκόνες τοῦ Μεγάλου Βεζύρη, τοῦ Βρεταννοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνοῦ πρεσβευτοῦ, καθὼς καὶ διπλωματικῶν ἀντιπροσώπων ἄλλων κρατῶν, ὅπως καταθέτει ὁ ἴδιος.¹⁶

Προβλήματα υἱείας τὸν ἐξανάγκασαν νὰ ἀναζητήσῃ θεραπεία στὴν Βοημία καὶ τὰ λουτρά τοῦ Baden-Baden, ἀλλὰ χωρὶς οὐσιώδη ἀνακούφιση. Κατόπιν αὐτοῦ ἀπεφάσισε νὰ ἐπιστρέψῃ στὴν Ἑλλάδα μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ ἐπιτύχῃ βάρσει νόμου τοῦ 1822¹⁷ τὴν συνταξιοδότησή του ὡς φιλέλληνας. Ἐξῆς στὴν Ἀθήνα κατὰ τὸ διάστημα 1861-1863, χωρὶς νὰ εὐδοκιμήσῃ ἡ προσπάθειά του εἴτε ἐξ αἰτίας τῶν συνεχῶν μεταβολῶν τῶν κυβερνήσεων εἴτε λόγω ἐλλειμμάτων τοῦ κρατικοῦ προϋπολογισμοῦ. Ἐγκατέλειψε τὴν χώρα λόγω τῶν ταραχῶν τῆς περιόδου τῆς Μεσοβασιλείας καὶ ἐγκατεστάθη προσωρινῶς καὶ πάλιν στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἀπὸ ἐκεῖ ἔσπευσε νὰ ἐπιστρέψῃ στὴν Ἀθήνα γιὰ λίγες ἡμέρες κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ 1865. Τότε ἀπηύθυνε τὸ αἶτημά του γιὰ συνταξιοδότηση πρὸς τὸν συμπατριώτη του νέου βασιλέα τῶν Ἑλλήνων Γεώργιο Α΄.

Δυστυχῶς δὲν διασώζονται τὰ συνοδευτικὰ ἔγγραφα τοῦ ἐν λόγω μνημονίου οὔτε καὶ ἡ βασικὴ ἀναφορά. Συνεπῶς δὲν εἶναι γνωστὴ ἡ ἀκριβὴς ἡμερομηνία οὔτε καὶ ἡ τύχῃ τοῦ αἰτήματος τοῦ Friedel καὶ ἔτσι δὲν εἶναι δυνατὸν ἡ ἱστορικὴ παρατήρηση νὰ διαπιστώσῃ τὴν ὀρθότητα τοῦ συνόλου τῶν ἱσχυρισμῶν του. Πιθανολογοῦμε ὅτι θὰ ἀπεβίωσε εἴτε στὴν Ἀθήνα εἴτε στὴν Κωνσταντινούπολη. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι δὲν ἐπέστρεψε στὴν γενέτειρά του μετὰ τὸ 1824.

ΧΑΡΙΚΑΕΙΑ Γ. ΔΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

16. Βλ. καὶ ἐφ. Αἰών, φ. 1298 (4 Ὀκτωβρίου 1852), σ. 3, ὅπου διατυπώνεται ἐκκλήση γιὰ συνδρομητὰς πρὸς λιθογραφικὴ ἐκδόση τῆς προσωπογραφίας τοῦ Ἑλληνοπρεσβευτοῦ Ἀνδρ. Μεταξᾶ, ὅπως εἶχε φιλοτεχνηθῇ ἀπὸ τὸν Friedel.

17. Εἰδικὴ συνταξιοδοτικὴ ρύθμιση δὲν ὑπῆρξε κατὰ τὸ 1822, οὔτε ἦταν δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ. Ἐν τούτοις, οἱ ἀπαιτήσεις τῶν στρατιωτικῶν ἐθεμελιώθηκαν ἀργότερα, ὅταν ἐτέθη θέμα ἀμοιβῆς τῶν ἐκδουλεύσεών τους, στὰ ἄρθρα μγ' καὶ ρη' τοῦ Προσωρινοῦ Πολιτεύματος τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1822 καὶ στὶς συναφεῖς διατάξεις τῶν ἐπομένων Συνταγμάτων. Οἱ συνταξιοδοτικὲς ρυθμίσεις ἐβράδυναν πολὺ καὶ κατέληξαν σὲ συστηματοποίησή τους μόνις κατὰ τὸ 1852 διὰ τοῦ νόμου ΣΕ' τῆς 19ης Αὐγούστου 1852 περὶ τῶν συντάξεων τοῦ Στρατοῦ τῆς Ἡρᾶς (Ἐφημερὶς τῆς Κυβερνήσεως, φ. 34 (25 Αὐγ. 1852), σ. 229-232).